

La recerca en etnobotànica a Catalunya: objectius, mètodes, zones estudiades i alguns resultats i comentaris generals

Joan Vallès¹

joanvalles@ub.edu

Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona

*A la memòria de Joan Pellicer, etnobotànic valencià,
que ens ha deixat deutors de la seva ingent i
apassionada feina, del seu creatiu entusiasme i de la
seva crítica i tan necessària lucidesa*

L'etnobotànica s'ocupa de les relacions entre les societats humanes i les plantes. Jacques Barrau, un dels primers experts en la matèria, traspasat ara fa deu anys, la va qualificar d'una manera molt gràfica de disciplina situada a la cruïlla de les ciències naturals i les ciències humanes (Barrau 1971). El nom -encunyat per Harshberger (1896), però que havia tingut precedents que van tenir menys fortuna però que eren molt il·lustratius del seu enfocament, com etnografia botànica- no és compost debades i ja indica clarament una doble adscripció a les àrees del coneixement del que se sol anomenar, simplificant, les lletres i les ciències. Els que treballem en etnobotànica sabem que una ciència interdisciplinària és difícil de practicar, sobretot ara que l'especialització és considerada tan necessària en cada camp del saber. D'una banda, bàsicament naturalistes de formació com som, hem hagut d'immergir-nos en la lectura de treballs d'àmbits molt diferents, com l'antropologia, l'etnografia i la lingüística, i també hem hagut de recórrer a col·legues d'altres camps per a poder obtenir i tractar amb profit les dades. Per altra part, sovint ens hem d'encarar amb la incomprensió dels científics "purs", tant d'un cantó (els botànics) com de l'altre (els etnòlegs), que pensen -uns i altres- que la hibridació de coneixements no és bona (fins i tot ara que el mestissatge cultural és tan de moda) i de la migradesa de fòrums (com ara revistes científiques especialitzades) per a la difusió dels resultats i de llocs de treball, fins i tot no estables.

Malgrat les dificultats de l'etnobotànica en el medi acadèmic, la recerca en aquesta disciplina a Catalunya té ja una certa antiguitat i un nivell competitiu en l'àmbit internacional. Des de fa més de 15 anys un petit grup de recerca coordinat en el Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona manté una línia de recerca en

¹ Amb la col·laboració d'Antoni Agelet, M. Àngels Bonet, Esperança Carrió, Teresa Egea, Teresa Garnatje, Joan Muntané, Montse Parada, Montserrat Puig, Dolores Raja, Montse Rigat, Mar Santamaria i Anna Selga.

etnobotànica catalana, de la qual volem presentar en aquest escrit els objectius principals, la metodologia, uns resultats sintètics i la llista de les àrees que hem estudiat fins ara i les principals aportacions que hom pot trobar publicades.

L'objectiu dels treballs que duem a terme és doble. D'una banda, contribuir a l'inventari d'una part rellevant dels patrimonis cultural i natural, particularment fràgil, car molts coneixements populars sobre plantes són en mans de persones de força edat. D'altra banda, constituir una de les etapes de la bioprospecció o recerca de formes d'aprofitament i gestió de la biodiversitat, tot servint de base per a estudis químics, farmacològics, bromatològics i d'altres menes que puguin conduir a noves fonts de medicaments, aliments i altres elements de benestar per la humanitat d'origen natural.

Informants de diferents generacions d'una família mostrant algunes plantes. Foto: Montse Parada, 2000.

Hem fet estudis a la plana de l'Alt Empordà (Parada 1997, Bonet et al. 1999, Parada et al. 2002, 2005), el Montseny (Gutiérrez et al. 1997, Bonet 2001, 2003, Bonet & Vallès 2002a, 2002b, 2002c, 2003, 2005, 2006, 2007, les Guílleries (Selga 1998, Bonet et al. 1999, Parada et al. 2002, Puig 2003), el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà (Agelet 1999, Agelet & Vallès 1999, 2001, 2002, 2003a, 2003b), la vall del riu Tenes,

al Vallès oriental (Bonet 1991, 1993, Bonet et al. 1992), la Segarra (Raja 1995; Raja et al. 1997), la vall d'en Bas, a la Garrotxa (Agelet et al. 1990), la Cerdanya, el Capcir i el Conflent (Muntané 1991, 2002, 2005) i la vall de Camprodon (Rigat 2005, Rigat et al. 2006). També hem publicat algun treball que concerneix més d'un territori (Blanché & Vallès 1994, Bonet 1995, Agelet et al. 2000, 2002, Bonet et al. 2001, Vallès et al. 1996, 2000, 2001, 2002, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, Vallès & Bonet 1996, Vallès 1997). Algunes recerques àmplies són en curs a l'Alt Empordà (a càrrec de M. Parada), al Ripollès (a cura de M. Rigat) i també a l'espai rural de Gallecs, al Vallès occidental (coordinat per M.À. Bonet), i d'altres de més reduïdes s'estan fent a Mallorca (menades per E. Carrió; resultats preliminars a Carrió 2005) i el País Valencià (a cura de T. Egea i M. Santamaria; resultats preliminars a Egea 2005 i Santamaria 2007). A més, tenim dades esparses de diversos altres territoris de casa nostra, com el Rosselló, el Vallespir, les terres de l'Ebre, la Noguera, l'Urgell, l'Anoia i altres zones de la Garrotxa. Mantenim col·laboracions esporàdiques o contactes amb col·legues que treballen en algun aspecte d'aquest tema a Catalunya (L. Álvarez, M. Arrufat, J.C. Baiges, C. Blanché, J. Camprubí, A.M. Cauwet-Marc, C. Gutiérrez, M. Llongarriu, C. Riera, M. Roldan, E. Sala, J.

Veny) i en tots els altres territoris –l’Alguer, Andorra, Aragó, Catalunya Nord, Illes Balears, Múrcia, País Valencià- on la llengua catalana és present (A. Barber, I. Camarda, D. Climent, M. Moll, L. Mulet, M. Niell, C. Obón, J. Pellicer, A. Ramis, D. Rivera, L. Villar), i formem part del grup que ha preparat un primer catàleg de l’etnoflora ibèrica (Hernández-Bermejo et al. 2006).

L’eina bàsica de treball és la consulta a persones enteses, la recol·lecció i la identificació de les plantes que s’hi citen i la comparació dels resultats amb l’abundant bibliografia internacional sobre usos de plantes. Aquest mètode d’obtenció de dades en treballs sobre cultura tradicional i popular és un dels punts en els quals la botànica s’acosta a altres etnocències. Com és lògic, etnobotànics, etnolingüistes, etnomusicòlegs i molts d’altres investigadors beuen, almenys en part, de les mateixes fonts i, doncs, treballen de manera similar. Quan hom vol estudiar les relacions entre les societats humanes i les plantes l’aproximació principal es fa mitjançant l’anomenada enquesta o entrevista etnobotànica. En diversos dels nostres treballs (Agelet 1999, Bonet 2001, Bonet & Vallès 2003, Vallès et al. 2005 i referències que conté) hem explicat aquesta metodologia. Es tracta de mantenir llargues i sovint repetides converses generals amb els informants, procurant conèixer amb ells un temps suficient per a veure com recullen, guarden, preparen, dosifiquen i usen les plantes, com les anomenen i quines idees tenen sobre elles i sobre llurs utilització i gestió. En el transcurs de l’enquesta procurem no fer preguntes directes o no donar informacions tot demanant-

Plantes medicinals dessecades i guardades a les golfes d’una casa a l’espera de ser usades. Foto: Montse Parada, 2000.

ne la simple confirmació per tal de no coaccionar o mediatitzar els informants i no orientar-ne massa les respostes i, en definitiva, per tal de preservar al màxim la seva espontaneïtat. Els entrevistadors no partim d’un qüestionari tancat, però tenim en ment allò que volem aplegar com a informació i procurem a vegades menar la conversa pels camins oportuns per a no deixar-nos cap dels temes que volem tractar. Sempre que es pot, i amb el consentiment previ de les persones entrevistades, les converses es graven per tal de poder-les estudiar amb calma després; a més, es prenen notes i es fan fotografies. Aquest mètode és un entremig o una combinació del que els etnògrafs anomenen entrevista no estructurada o no dirigida i el que designen com entrevista semiestructurada, dirigida o focalitzada (Pujadas et al. 2004). En algunes ocasions també hem practicat allò que els autors esmentats anomenen entrevista en grup o grupal, però és més freqüent la conversa amb un sol informant. Un cop

fetes les entrevistes i recollits exemplars de les plantes que s'hi han esmentat, se'n fa la transcripció i es preparen les mostres vegetals per a ser dipositades en un herbari. A partir

Procés de preparació de l'esperit de flors saüquer (una de les plantes amb més usos medicinals i alimentaris). Foto: Carme Clopés, 1999.

de les transcripcions de les enquestes s'elaboren els catàlegs etnoflorístics i els resultats són analitzats i comparats amb d'altres. Alguns dels aspectes metodològics esmentats coincideixen amb els reportats pels autors de l' *Atles Lingüístic del Domini Català* (Badia et al. 1993), la qual cosa mostra, com hem dit, la convergència entre els estudis etnobotànics i els dialectològics o etnolingüístics. De fet, una de les dues persones que han influït molt en el nostre grup en l'aspecte metodològic és el Dr. Joan Veny, eminent dialectòleg del qual hem après –i adaptat a les nostres necessitats- les maneres de fer les enquestes per a l'obra suara esmentada, a part d'altres qüestions vinculades amb la fitonímia. L'altra investigadora que hem seguit molt pel que fa al nostre mètode d'obtenció de dades és la Dra.

Montserrat Gispert, etnobotànica mexicana d'origen català, amb qui hem pogut compartir –i aprendre a fer- treball de camp.

Durant les entrevistes –les quals, hi insistim, no són purs qüestionaris- recollim, com és lògic, informacions sobre moltes dades de la vida quotidiana dels informants. La major part, és clar, és refereixen a les plantes i llurs usos, però també n'hi ha d'altres etnozoològiques i algunes que són purament etnogràfiques sense tocar cap àmbit de les ciències naturals. Nosaltres les recollim totes, encara que finalment només analitzem les que es refereixen a plantes. Intentem saber coses sobre qualsevol ús de les plantes encara que n'hi ha dos que predominen sempre: el medicinal i l'alimentari. Això és degut, ben segur, entre altres coses, al fet que són dues de les categories d'ús que més persisteixen malgrat el declivi de la utilització popular dels vegetals. Altres aspectes de la gestió de la biodiversitat vegetal per les persones són també tinguts en compte com les propietats nocives o tòxiques de les plantes, o els altres usos, que solem agrupar en diverses classes: cacera, pesca, fabricació d'embalatges, maneig agrosilvopastoral, mel·lífer, fumable, artesanal, combustible, cosmètic, domèstic, forestal, fustaner, industrial, tintorial; els usos més intangibles són també tinguts en compte: magicoreligiós, creences, tradicions, literatura oral popular. A més, fem particular atenció a recollir i estudiar els noms catalans de les plantes. Alguns agroecosistemes com els horts familiars han estat objecte d'atenció particular i en algun cas hem fet recerques monogràfiques d'algunes plantes de gran rellevància, com és ara el cas del saüquer.

Tot seguit donarem algunes dades numèriques de les nostres recerques en algunes regions de Catalunya i els comentarem molt breument. Les xifres de la taula següent provenen d'alguns dels treballs esmentats abans i que hom trobarà citats a la llista bibliogràfica.

	I	PM	PA	PND	UND	N	NND	IE	IUC
Pallars	264	410	214	52	867	1004	683	29,1	49,2
Cerdanya	155	234	68	23	599	480	164	15	30,4
Montseny	180	351	280	17	501	1027	446	23,2	43,4
Guilleries	28	158	46	5	105	335	80	20	87
Segarra	29	92	22	0	12	201	19	-	52,6
Alt Empordà	195	300	100	7	100	530	32	28,5	70
Alta Vall del Ter	60	220	100	5	117	454	66	16,1	68,6

I: nombre d'informants. PM: nombre de plantes medicinals. PA: nombre de plantes alimentàries. PND: nombre de plantes no documentades prèviament. UND: nombre d'usos no documentats prèviament. N: nombre de noms populars. NND: nombre de noms no documentats prèviament. IE: índex d'etnobotanicitat (Portères 1970) o percentatge de plantes de la flora d'un territori amb usos populars. IUC: índex d'ús respecte de les citacions (Muntané 1991, Bonet et al. 1999) o percentatge de plantes mencionades pels informants que són realment usades.

Encara que algunes de les xifres que donem són provisionals i totes són aproximades, permeten d'enunciar algunes realitats i d'albirar algunes tendències. No les comentarem pas de manera molt detallada, però podem referir-nos a grans trets, a dos blocs d'aspectes.

Ingredients i recepta d'una ratatouille. Foto: M. Àngels Bonet, 1994.

D'una banda els que considerem clarament positius. Totes les dades sobre nombre de plantes i de noms són prou elevades. Això implica un grau de coneixement molt gran del medi natural per les persones que hi viuen. L'índex d'etnobotanicitat indica que proporcions situades entre la cinquena part i el terç de les plantes de cada territori tenen usos populars coneguts. A més, els estudis revelen plantes útils que abans no havien estat

reportades com a tals, usos d'algunes plantes conegudes que no havien estat recensats i noms igualment no documentats abans. Tot això mostra la riquesa del tresor de cultura popular que l'etnobotànica pot posar de manifest. D'altra banda, però, la darrera columna de la taula mostra el cantó fosc, preocupant. Llevat d'algunes excepcions, en la major part dels

territoris només s'usen realment avui en dia la meitat (i en alguns casos ni una tercera part) de les plantes els usos de les quals els informants recorden. Això és degut al procés d'aculturació –en el sentit en el qual els antropòlegs fan servir el terme (Ember & Ember 1998)- que ha canviat les formes de vida tradicionals a casa nostra i que posa en perill la transmissió secular dels coneixements populars.

En resum podem dir que el saber etnobotànic a casa nostra és gran, que encara és viu, però que es troba en una fase de decaïment. El literat i polític senegalès Léopold Sédar Senghor deia que cada cop que una persona vella africana moria se n'anava amb ell una vertadera biblioteca, afirmació sens dubte encertada i completament aplicable a una persona vella catalana. D'aquí deriva la urgència d'emprendre prospeccions etnobotàniques a les nostres terres, ara que encara podem recollir

les tradicions que vénen de temps immemorial. La fràgil situació actual dels sabers naturalistes populars és un estímul més per a la nostra recerca, la qual, però, es basa en l'interès del tema. Pensem que no ens podem pas permetre el luxe de deixar perdre aquesta saviesa del poble i és per això que, en les nostres investigacions etnobotàniques –alguns aspectes de les quals hem presentat en aquest article-, procurem inventariar-la, mentre encara hi som a temps.

Moment d'una enquesta etnobotànica, amb blat de moro penjat de fons. Foto: Joan Vallès, 2005.

Tenir com més inventaris millor de l'etnoflora dels nostres territoris permetrà de dreçar un catàleg de les plantes útils de casa nostra. D'aquesta manera podrem almenys tenir aquest tresor de saviesa recollit, amb l'esperança de mostrar a tothom la seva importància i de poder contribuir a la seva conservació i, si escau, a la seva reintegració a la població de casa nostra. La biodiversitat és fonamental per a la subsistència del planeta i per això se'n fan repertoris i sovint es parla de conservació d'espècies amenaçades i de la seva reintroducció al medi natural. La cultura també és imprescindible per a la supervivència de la humanitat i també es procura conservar-la i se n'inventarien i se'n restauren els elements quan cal. Tan important com això és catalogar, protegir i si cal reintroduir, retornar, fer revertir a la gent de la qual prové el patrimoni alhora cultural i natural que constitueixen els sabers tradicionals i populars sobre les plantes. Aquesta és la funció bàsica de les recerques etnobotàniques, que comptem continuar menant a les terres catalanes en el futur.

Bibliografia

- Agelet, A. 1999. *Estudis d'etnobotànica farmacèutica al Pallars*. Tesi doctoral, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- Agelet, A., Bataller, P., Ferrés, M., Font, R., Illes, E., Mercader, M., Pagès, E., Pijuan, T., Plana, E., Portila, A. 1990. *Etnobotànica de la vall de Bas*. Olot, Institut de Batxillerat Montsacopa.
- Agelet, A., Vallès, J. 1999. "Vascular plants used in ethnoveterinary in Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula)". In: Pieroni, A. (ed.) *Herbs, humans and animals / Erbe, uomini e bestie*, p. 14-35. Köln, Experiences Verlag.
- Agelet, A., Bonet, M.À., Vallès, J. 2000. "Homegardens and their role as source of medicinal plants in mountain regions of Catalonia (Iberian Peninsula)". *Economic Botany*, 4(3): 295-309.
- Agelet, A., Vallès, J. 2001. "Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula). Part I. General results and new or very rare medicinal plants". *Journal of Ethnopharmacology*, 77: 57-70.
- Agelet, A., Muntané, J., Parada, M., Vallès, J. 2002. *Plantes medicinals del Pirineu català*. Sant Vicenç de Castellet, Farell.
- Agelet, A., Vallès, J. 2002. "Medicinal plants and rituals: Magicotherapeutic and magicoprophyllactic plant uses in Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula)". In: Comelles, J.M., Dongen, E.V. (eds.) *Themes in medical anthropology*, p. 335-349. Perugia, Argo Edizioni & Fondazione Angelo Celli. (*Rivista della Società Italiana di Antropologia Medica*, 13-14: 335-349, 2002.)
- Agelet, A., Vallès, J. 2003a. "Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula). Part II. New or very rare uses of previously known medicinal plants". *Journal of Ethnopharmacology*, 84: 211-227.
- Agelet, A., Vallès, J. 2003b. "Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula). Part III. Medicinal uses of non-vascular plants". *Journal of Ethnopharmacology*, 84: 229-234.
- Badia, A.M., Pons, L., Veny, J. 1993. *Atles Lingüístic del Domini Català. Qüestionari*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística, II).
- Barrau, J. 1971. "L'ethnobotanique au carrefour des sciences naturelles et des sciences humaines". *Bulletin de la Société Botanique de France*, 118: 237-248.
- Bonet, M.À. 1991. *Estudis etnobotànics a la Vall del Tenes (Vallès Oriental)*. Tesi de llicenciatura, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- Bonet, M.À. 1993. *Etnobotànica de la Vall del Tenes (Vallès Oriental)*. Barcelona, Ajuntament de Bellpuig & Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bonet, M.À. 1995. "Les plantes al 'Poema de Nadal' de J.M. de Sagarra". *Butlletí de Puiggraciós*, 27: 12-13.
- Bonet, M.À. 2001. *Estudi etnobotànic del Montseny*. Tesi doctoral, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- Bonet, M.À. 2003. *Un passeig per la cultura popular del Montseny. Records, tradicions, remeis, coneixement del medi*. Tarragona, El Mèdol.
- Bonet, M.À., Blanché, C., Vallès, J. 1992. "Ethnobotanical study in River Tenes valley (Catalonia, Iberian Peninsula)". *Journal of Ethnopharmacology*, 37: 205-212.

- Bonet, M.À., Parada, M., Selga, A., Vallès, J. 1999. "Studies on pharmaceutical ethnobotany in the regions of L'Alt Empordà and Les Guilleries (Catalonia, Iberian Peninsula)". *Journal of Ethnopharmacology*, 68: 145-168.
- Bonet, M.À., Agelet, A., Vallès, J., Villar, L. 2001. "Contribution à la connaissance ethnobotanique des ptéridophytes dans les Pyrénées". *Boccone*, 13: 605-612.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2002a. "Use of non-crop food vascular plants in Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula)". *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 53: 225-248.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2002b. « Les plantes aromàtiques del Montseny ». *Notes*. Centre d'Estudis Molletans, 17: 41-53.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2002c. "Etnobotànica del Montseny: plantes amb usos no medicinals ni alimentaris". *Monografies*. Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, 33: 25-33.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2003. "Pharmaceutical ethnobotany in the Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula). General results and new or rarely reported medicinal plants". *Journal of Pharmacy and Pharmacology*, 55: 259-270.
- Bonet, M.À. & Vallès, J. 2005. "Etnobotànica del Montseny: accions nocives o tòxiques de les plantes". *Monografies*. Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, 41: 55-61, 2005.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2006. *Plantes, remeis i cultura popular del Montseny. Etnobotànica d'una reserva de la biosfera*. Granollers & Figueres, Museu de Ciències Naturals de Granollers & Brau Edicions.
- Bonet, M.À., Vallès, J. 2007. "Ethnobotany of Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula): plants used in veterinary medicine". *Journal of Ethnopharmacology*, 110: 130-147.
- Carrió, E. 2005. *Introducció a l'etnobotànica de la Serra Artana (Mallorca, Illes Balears)*. Memòria de treball dirigit, Universitat de Barcelona, Facultat de Farmàcia.
- Egea, T. 2006. *Introducció a l'etnobotànica de la vall de Tàrbena (Alacant, País Valencià)*. Memòria de treball dirigit, Universitat de Barcelona, Facultat de Farmàcia.
- Ember CR, Ember M. 1997. *Antropología cultural*. Madrid: Prentice Hall, 8a ed.
- Gutiérrez, C., Bonet, M.À., Vallès, J. 1997. *Aportacions etnobotàniques en el camp de la lingüística: els noms de les plantes al Montseny*. Cahiers de l'Université de Perpignan, 24: 75-86.
- Harshberger, J. W. 1896. "The purpose of ethnobotany". *Botanical Gazette*, 31: 146-154.
- Hernández-Bermejo, J.E., González-Tejero, M.R., Morales, R., Rivera, D., Vallès, J., Villar, L. (eds.) 2006. *Catálogo preliminar de la etnoflora ibérica*. Madrid, Ministerio de Medio Ambiente, en premsa.
- Muntané, J. 1991. *Aportació al coneixement de l'etnobotànica de Cerdanya*. Tesi Doctoral, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- Muntané, J. 1997. "Els noms populars de les herbes remeieres a Cerdanya". *Cahiers de l'Université de Perpignan*, 24: 87-94.
- Muntané, J. 2002. *Tresor de la saviesa popular de les herbes, remeis i creences de Cerdanya del temps antic*. Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 2a. ed.
- Muntané, J. 2005. *Etnobotànica, etnofarmàcia i tradicions populars de la Catalunya septentrional (Capcir, Cerdanya, Conflent)*. Tesi doctoral, Facultat de Farmàcia, (Doctorat en Biologia), Universitat de Barcelona.
- Parada, M. 1997. *Aportació al coneixement de l'etnoflora de l'Alt Empordà*. Tesi de llicenciatura, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.

- Parada, M., Selga, A., Bonet, M.À., Vallès, J. 2002. *Etnobotànica de les terres gironines. Natura i cultura popular a la plana interior de l'Alt Empordà i a les Guillerries*. Girona, Diputació de Girona.
- Parada, M., Bonet, M.À. & Vallès, J. 2005. "Les persones i les plantes: primera aproximació a l'etnobotànica de l'Albera". In: Luna-Batlle, X. (ed.) *Actes del col·loqui L'Albera i el patrimoni en l'espai transfronterer*, p. 323-334. Figueres, Consell Comarcal de l'Alt Empordà.
- Portères, R. 1970. *Cours d'Ethnobotanique*. Paris, Muséum National d'Histoire Naturelle.
- Puig, M. 2003. *Recerca etnobotànica al municipi de Sant Hilari Sacalm (les Guillerries, la Selva)*. Memòria de treball dirigit, Universitat de Barcelona, Facultat de Farmàcia.
- Pujadas, J.J., Comas, D., Roca, J. 2004. *Etnografia*. Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- Raja, D. 1995. *Estudis etnobotànics a la comarca de la Segarra*. Tesi de llicenciatura, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- Raja, D., Blanché, C., Vallès, J. 1997. "Contribution to the knowledge of the pharmaceutical ethnobotany of La Segarra region (Catalonia, Iberian Peninsula)". *Journal of Ethnopharmacology*, 57: 149-160.
- Rigat, M. 2005. *Estudi etnobotànic de la Vall de Camprodon (Alta Vall del Ter, Pirineus)*. Màster experimental, Universitat de Barcelona, Facultat de Farmàcia.
- Rigat, M., Garnatje, T., Vallès, J. 2006. *Plantes i gent. Estudi etnobotànic de l'Alta Vall del Ter*. Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.
- Santamaria, M. 2007. *Mariola: gents, culte i plantes medicinals. Una petita aventura etnobotànica*. Treball de curs de Botànica econòmica, Universitat de Barcelona, Facultat de Farmàcia.
- Vallès, J. 1985. "Dos breus comentaris sobre noms catalans de plantes". *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 10: 21-25 (Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 2; Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat).
- Vallès, J. 1996. *Los nombres de las plantas: método y objetivo en etnobotánica*. Monografías del Jardín Botánico de Córdoba, 3: 7-14.
- Vallès, J. 1997. "Aperçu de la recherche ethnobotanique dans la Péninsule Ibérique, les Îles Baléares et les Pyrénées". In: Duraffourd, C., Lapraz, J.C., Chemli, R. (eds.) *La plante médicinale de la tradition à la science*, p. 140-146. Paris, Jacques Grancher.
- Vallès, J., Blanché, C., Bonet, M.À., Agelet, A., Muntané, J., Raja, D., Parada, M. 1996. "A contribution to the ethnobotany of the Asteraceae in Catalonia". Dins: Hind, D.J.N. (ed.) *International Compositae Conference*, 2: 453-466. Kew, Royal Botanic Gardens.
- Vallès, J., Bonet, M.À. 1996. "Panoràmica de la recerca etnobotànica a la Península Ibèrica, les Illes Balears i els Pirineus". In: Viñas, M. (ed.) *La recerca a la Facultat de Farmàcia de Barcelona*, p. 241-250. Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A. 2000. "Els coneixements i els usos de la diversitat biològica: present i futur de l'etnobiòdiversitat a Catalunya". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 16: 98-119.
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A. 2001. "Utilisations des plantes médicinales dans les pays ibériques et d'autres territoires méditerranéens : approche ethnobotanique". In: Sekik, N. (ed.) *Patrimoine et co-développement durable en Méditerranée occidentale (gouvernance environnementale)*, pp 523-536. Tunis, Barcelona, Namur: Institut National du Patrimoine, Institut Català de la Mediterrània, Réseau PRELUDE.
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A. 2002. "De los ancianos y para la vejez: usos populares de las plantas dirigidos a las personas mayores en dos regiones de montaña de Cataluña"

- (Península Ibérica)". In: Guerci, A., Consiglieri, S. (eds.) *La vecchiaia nel mondo*. Old age in the world, p. 52-66. Genova, Erga edizioni.
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A. 2004a. "Ethnobotany of *Sambucus nigra* L.: the integral exploitation of a natural resource in mountain regions of Catalonia (Iberian Peninsula)". *Economic Botany*, 58: 456-469.
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A., Selga, A. 2004b. "Quaranta dies en alcohol a sol i serena'... y el sabor embotellado: la 'ratafia', licor catalán de plantas aromáticas". In: Garrido, A. (ed.) *El sabor del sabor: hierbas aromáticas, condimentos y especias*, p. 255-276. Córdoba, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba.
- Vallès, J., Agelet, A., Bonet, M.À., Garnatje, T., Muntané, J., Parada, M., Raja, D., Rigat, M., Selga, A. 2005a. "Algunes qüestions entorn de la fitonímia i els aspectes lingüístics de l'etnobotànica". *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 51: 273-293. (Miscel·lània Joan Veny, 5; Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat).
- Vallès, J., Bonet, M.À., Agelet, A. 2005b. "Investigaciones etnobotánicas sobre plantas alimentarias y sus usos medicinales en Cataluña (Península Ibérica)". *Revista de Fitoterapia*, 5 (supl. 1): 71-77, 2005.

Article publicat el març de 2007.